

SSAD

Stratejik ve Sosyal Arařtırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 7 Issue 1, March 2023

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Derleme/Review

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 03.01.2023

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 12.03.2023

DOI: 10.30692/sisad.1228993

SOSYAL HİZMETİN KURUMSALLAŞMASINDA KADIN KİMLİĞİ BAĞLAMINDA İDEOLOJİK SEMBOLLER

Ideological Symbols in The Context of Women's Identity in the Institutionalization of Social Work

Beste DEMİR

Yüksek Lisans Öğrencisi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları Alanı

ORCID ID: 0000-0001-9812-3014

demirbeste3@gmail.com

Gökmen KANTAR

Doç. Dr.

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Adı

ORCID ID: 0000-0001-5120-110X

gkantar@nku.edu.tr

Atıf/Citation: Beste Demir & Gökmen Kantar (2023), "Sosyal Hizmetin Kurumsallaşmasında Kadın Kimliği Bağlamında İdeolojik Semboller", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.1 Mart 2023 s.201-212.

Öz: Bu çalışma, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın temellerinin atıldığı Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin verilerinin incelenmesi ile sosyal hizmet mesleğinin bir gönüllü sivil toplum hareketi olmaktan devletin bir ögesi olması sürecine kadar kurumsallaşmasında kadın kimliğinin bir ideolojik sembol olarak kullanılması üzerinedir. Sosyal Hizmet'in kurumsallaşması, gönüllü faaliyetlerden profesyonel devlet politikalarına dönüşmesi süreci, Althusser'in "Devletin İdeolojik Aygıtları" ve Gramsci'nin sivil toplum ve siyasal toplum olarak yaptığı sınıflandırma çerçevesinde ele alınacaktır. Kadın kimliğinin "naif" yapısı ve toplumsal cinsiyet rolleri ile üzerine yapışmış olan şefkat, annelik, yardımseverlik gibi özellikler; sosyal hizmet mesleğinin henüz gönüllü bir biçimde faaliyet gösterdiği dönemden itibaren bir kadın faaliyeti olarak görülmüştür. Bu sebeple Osmanlı'da vakıf kuran hayırsever hanım sultanlardan günümüz kabinesinde çoğu erkek bakanın yanında Aile ve Sosyal Hizmet Bakanının kadın olması bunlara birer örnek teşkil ediyor olabilir. Bahsi geçen Himaye-i Etfal Cemiyet'inde ise kurucuların hepsinin -dönem şartları da ele alınarak düşünüldüğünde- erkek olması fakat cemiyet hayrına yaptırılan şefkat pulları, kartpostallar, afişler gibi çoğu

ideolojik sembolde yardıma muhtaç çocuklar ve yardımsever, şefkatli, naif kadın imajının çizilmiş olması bir diğer göstergedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Kimliği, İdeolojik Semboller, Sosyal Çalışma, Sosyal Hizmet, Sosyal Hizmet Kurumları.

Abstract: This study is about examining the sources of the Himaye-i Etfal Society, which is the origin of the Ministry of Family and Social Services, and the use of women's identity as an ideological symbol in the institutionalization of the Social Work profession from being a voluntary civil society movement to being a state policy. The institutionalization of Social Work and its transformation from voluntary activities to professional state policies will be discussed within the framework of Althusser's "Ideological Devices of the State" and Gramsci's classification of civil society and political society. . The "naive" structure of women's identity and gender roles and features such as compassion, motherhood, and benevolence; It has been seen as a women's activity since the period when the Social Work profession was still operating voluntarily For this reason, the fact that the Minister of Family and Social Services is a woman, besides most of the male ministers in today's cabinet, one of the benevolent lady sultans who established foundations in the Ottoman Empire, may be an example of these.

Keywords: Women's Identity, Ideological Symbols, Social Work, Social Service, Social Service Institution.

GİRİŞ

İnsani bir sosyal yardım alanı olan sosyal hizmet (social service) sanayi devriminin de etkisi ile kentte oluşan boşlukların yeni bir organizasyonun gerekliliğini doğurması ile sistematik olarak ortaya çıkmış ve bir bilim olmaya doğru evrilmiştir. Sosyal hizmet, sanayi devrimi öncesi kırsalda dayanışma esaslı gerçekleştirilen yetimin, yoksulun, yaşlının dul kadının yanında olma destek olma ve maddi-manevi yardımda bulunma şeklinde gerçekleşen düzensiz eylemlerdi. Çoğu dini öğretilerde de yer aldığı gibi düşkünün yanında olmak inananlar için temel bir görev olarak görülüyordu. Bu gibi alanlarda gerçekleştirilen yardımlar zamanla bir organizasyona dönüşmüş sivil toplumda özel gereksinimli gruplara gönüllü hizmet edilmesi şeklini almıştır. Sosyal çalışma (social work) mesleği ve disiplini ise birey, grup ve topluluklar ile çalışılmakta toplumun en küçük yapı taşı olan insandan en küçük kurumu olan aileye kadar bütün dinamikleri ele alarak var olan, sosyal sorunları geliştirdiği kuramlar çerçevesinde müdahale ve tedavi yöntemleri ile mikro, mezzo ve makro düzeyde çözmeye çalışır. Sosyal çalışmanın ülkemizde kuruluşunun ilk yıllarında gerçekleştirilen çeviri problemleri dolayısıyla sosyal hizmet adı ile anılması halen eleştiri konusudur. Bu çalışmada kökene sadık kalınarak disiplinden bahsedilirken sosyal çalışma (social work), birçok disiplinin bir arada çalıştığı ve gönüllülük olarak da gerçekleştirilebilen tüm faaliyetlerden genel olarak bahsedilirken sosyal hizmet (social service) kavramı kullanılacaktır.

Sosyal Hizmetin Kurumsallaşması

Sosyal hizmetin sivil toplumda bir karşılık bulması, kurumsallaşması ve bir disipline dönüşmesi ile toplumun kentleşme ile ortaya çıkan bazı sorunlarına çözüm olarak sunulması 19. yüzyılda karşımıza çıkmaya başlar. 1873'te insani yardım veren derneklerde çalışanlar için Londra'da konferanslar düzenlenmeye başlanmış; 1899'da ise Amsterdam'da ilk sosyal çalışma okulu açılmıştır. "*Sosyal hizmetin sosyal yardımlaşma ve dayanışma gibi geleneksel bir uygulamanın sosyal adalet bakış açısıyla bir disipline dönüşmesi çok da kolay olmamıştır.*" (Özdemir, 2019, s. 8) Yapılan çalışmalar sonucunda özel gereksinimli bireylere fırsat eşitliği sunulması toplumda herkesle aynı haklara sahip olmaları amaçlanmış, yapılan tüm sosyal hizmetler düşkünlere acıma duygusu ve minnet temeli ile düzensiz bir şekilde değil, insan hakları temeli ile sistematik olarak devlet eliyle gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Sosyal çalışma mesleğinin bir sivil toplum hareketi olmaktan çıkıp eğitim kurumlarında okutulması ve devlet eliyle verilen bir politikaya dönüşmesi aslında devletin bir ideolojik aygıtı olmasını da doğurmuştur. Toplumun sınıfsal ayrımlarının istenilen şekilde yönetildiği hatta gerekirse minnet duygusunun devlete karşı yeniden pekiştirildiği bir hal almıştır. Althusser'in bakış açısına göre devletin ideolojik aygıtları, insanların ne düşündüğünü belirleyen yarı maddi bir varlığa sahiptir. Bunlar; dini

kurumlar, aile, eğitim kurumları, haberleşme gibi özel alanları kapsayan aygıtlardır. “*Kamusal alanda yer alan devletin baskı aygıtları ise ordu, adalet sistemi, hükümet, ıslahevleri gibi aygıtlardır.*” (McLennan, 2005, s.34) Sosyal çalışmanın da bu bakış açısı ile adalet sisteminde, yargı kollarında ve ıslahevleri gibi kurumlarda yer almasından dolayı devletin baskı aygıtı olarak görüleceği söylenebilir. Bunun yanı sıra sosyal çalışmanın muhatap aldığı sivil toplumda, yani özel alanda yaptığı etkiler dolayısıyla dini kurumlar, aile, eğitim kurumlarında devletin ideolojik aygıtlarıyla da yakından temas edildiği söylenebilir. “*Gramsci’ye göre ise devlet ve toplum iki ayrı kavram değil de iç içe geçmiş ilişkiler bütünüdür. Bu sebeple siyasi toplum; polis, asker, yasalar gibi baskı unsurlarını ve kaba kuvveti kapsarken; sivil toplum aile, eğitim, sendikalar gibi kültürel hegemonya unsurlarını kapsamaktadır.*” (Crehan, 2006, s. 152). Bu bakış açısına göre sosyal hizmet, devletin hizmet tek elinde olduğunda bir kaba kuvvet olarak ele alınabilirken, sivil topluma yaptığı doğrudan etkilerle kültürde dolaylı yoldan bir hegemonya yaratabilir.

Türkiye’de Sosyal Hizmet Kurumlarının Tarihi

Türkiye’deki sosyal hizmetin kökenleri, Osmanlı döneminden başlayarak anlamlandırılmaya çalışılacak olursa vakıf kültürünün yaygın olduğu dönemlerden itibaren faaliyetlerin gösterildiği söylenebilir. Vakıfların çoğunu padişah eşleri ve annelerinin kurması varlıklı kadınların hayır işleri ile insani yardım konularında ön plana çıkmaları sonucunu göstermektedir. O dönemde çoğunlukla kadın, anne ve şefkatli rolü ile tanımlandığından, otorite sahibi kadınların sosyal hayatta kendini vakıflar ile var ettiği görülmektedir. Bunlardan birine örnek olarak ise Himaye-i Etfal Cemiyeti ele alınabilir.

Himaye-i Etfal Cemiyeti

1. Dünya Savaşı sonrasında yetim ve öksüz kalan çocukların koruma altına alınması amacıyla yapılan yardımlar ve bu yardımların zamanla bir organizasyona dönüşmesi sürecinin ilk adımları 6 Mart 1917’de İstanbul merkezli Himaye-i Etfal Cemiyeti ile atılmıştır. 1908 yılında Dr. Fuad Bey’in Kırklareli’nde Balkan Savaşı sonrasında faaliyetlere başladığı bilinmektedir. 1917’de ise İstanbul merkezli bir örgütlenmeye dönüşmüştür. Cemiyet’in amacı küçük yaştaki çocuk ölümlerinin azaltılması ve yetim, öksüz çocukların sağlıklı gelişimini sağlamak, şiddet ve işkence görmelerini engellemektir. Himaye-i Etfal Cemiyeti merkezine bağlı çocuk yuvaları 1921-1939 yılları arasında Keçiören, Kırklareli, Afyon, Rize ve Niğde’de yer almıştır. İstanbul ve İzmir’in işgali üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin üyelerinin girişimleri ile Ankara merkezli kurulan ikinci Himaye-i Etfal Cemiyeti ise 1921 yılında faaliyete başladı. Amaç savaşın geride bıraktığı çocukların korunması, fuhuşa sürüklenmesine engel olunması, sağlıklı büyümesinin sağlanması, gelişimini engelleyecek hizmetlerin gördürülmemesi, okullarda özen ve şefkat gösterilmesiydi. “*Cemiyetin gelirleri ise, üyelerin senelik ödemeleri, belediye ve hükümet dairelerinin gelirleri, düzenlenecek gezi, konferans, çiçek satışı vs. gelen katkılar, bağışlar, yardımlardır.*” (Şeker, 2020, s. 249). 1917-1983 yılları arasında bir sivil toplum kuruluşu olarak faaliyet gösteren devlet destekleri ve işbirlikleri olsa da devletin bir organı olarak çalışmayan Çocuk Esirgeme Kurumu; çocuklar, kadınlar ve özel gereksinimli kişiler adına hem devletten hem de vatandaşlardan gelen gelirler ile düzensiz olan sosyal yardımları bir sistematiğe bağlamış, yalnızca düzenli sosyal yardımın değil sosyal hizmet uygulamalarının yapıldığı kurumların da öncüsü olmuştur. Resmi Gazete’de yayımlanan ve halen geçerli olan 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu kapsamında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu 27 Mayıs 1983’te kurulmuş ve Başbakanlığa bağlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nde Kadın Kimliği

Toplumsal cinsiyet rolleri, kadının ve erkeğin kendine öz davranışları olacağı temeli ele alınarak yaşam pratiklerinde vereceği tepkilerin, alacağı sorumluluk ve hizmetlerin de farklı olacağı sonucuna varılmaktadır. Ataerkil düzende aileyi merkeze alan toplum bakış açısında kutsal olan

aile ve annelik kadının üzerine doğal bir görev olarak yüklenilir. Kadına doğuştan annelik ve yuva yapıcılık görevini yükleyen bu toplumsal yargı, onun duygusal davranacağına genellikle kamusal alanda aktif olamayacağını ve özel alanda evinin içinde üstleneceği görevlerle kısıtlı sayıda iş yapabileceğini var sayar. Bu bakış açısıyla kadın mümkün olduğu kadar iş hayatına girmemeli, girse bile bu evlenmesine ve anne olmasına engel olmamalı, ev işlerini ve kocasını ihmal etmemelidir. Erkek ise bu durumda kamusal alanda yer alıp ailesine ekonomik bir kazanç elde etmeli, ailenin düzenini ve disiplinini sağlayıcı kişi olmalıdır. Bu yolla toplumda kadınların kendini birer birey olarak yeterince var edemediği ve dezavantajlara sahip olduğu söylenebilir. Bu sebeple iş dünyasında, ekonomik hayatta, siyasette, hukuk sisteminde, teknolojiye, üretimde, eğitim kurumlarında geri planda durmasına sebep olabilmektedir. Kadınlar, bu bakış açısına göre eğer bir meslek yapılırsa genellikle koruma altında olacakları güvenli, ev yaşamına benzerlik gösteren genellikle çocuklar ve diğer kadınlarla bir arada olacakları, fiziksel güç, zeka gerektirmeyen karar verici olmadıkları yan işlerde çalışmak durumunda kalmaktadır. Bu görüş; kadınların doğum yapma yetilerini birer zayıflık olarak görmekte; kamusal alanda, iş yaşamında birer engel teşkil edecek anneliklerini veya anne olma ihtimallerini sürekli kadınların karşısına bir engel olarak çıkarmaktadır. Oysaki her bir insan birey olarak görülmeli, aile kurmadan veya ebeveyn olmadan hayatta var olmayacağı düşüncesine şüphe ile bakılmalıdır. İnsan hakları temelinde ele alınacak olur ise bu görüşe bağlı olarak herhangi bir kişi, sırf cinsiyetleri sebebiyle birinden yaşam, özgürlük, çalışma, beslenme gibi temel haklardan mahrum bırakılarak ayrımcılığa uğramaktadır. Bu durumda en önemli nokta ise yapılabirliklerdir. Bir kadın tüm imkânlar elinde dahi olsa eğitim alıp almamak, evlenip evlenmemek, anne olup olmamak konusunda hayatı hakkında özgür iradesiyle kararlar veremeyebilir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin olduğu her toplulukta kadınlar etraflarındaki erkeklerin hatta yaşadıkları ülkedeki karar vericilerin kurduğu sistemde var olmaya çalışacaklardır. Toplumsal cinsiyet kavramıyla ilişkili bir diğer kavramsa cinsiyet kimliğidir (gender identity). Cinsiyet kimliği, toplum tarafından atfedilen erkeklik ve kadınlık özellikleri olabilecekken, kişiler her zaman biyolojik cinsiyet tanımları ile cinsel kimliklerini aynı şekilde tanımlamıyor olabilir. Kadının toplumdaki yeri ve statüsü toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Yıllar boyunca şeytan, cadı, günah sebebi, namus, muhtaç korunması gereken bir yük olarak görülen kadınlar; kadın hareketleri, insan haklarının gündeme getirilmesi ve uluslararası bir konu olarak tartışmaya açılması oldukça ilerleme kaydedilmesine sebep olmuştur. Buna rağmen modern dünyada siyasete, sosyal hayata, iş yaşamına sembolik de olsa katılım sağlıyor gibi görünse de hala çoğu kadın, eğitim düzeyi fark etmeksizin sağlık sisteminden yararlanmak gibi hayati meselelerden kültür-sanat etkinliklerine ulaşmaya kadar pek çok imkâna yaklaşamamaktadır. Toplumda kadının statüsünü belirleyen en önemli faktörlerden olan eğitim, kadının ekonomik ve sosyal anlamda bağımsızlık kazanması, bilinçlenmesi ve özgürce kararlar verebilmesi için önem taşımaktadır. Kadının statüsü, toplumda kadınların sağlıklı beslenmeleri, sağlık hizmetinden faydalanabilmeleri, kararlarda söz sahibi olabilmeleri ve tam katılım, meslek ve eş seçimlerini kendilerinin yapabilmeleri, toplum yararına alınacak siyasal, ekonomik ve sosyal kararlarda söz sahibi olabilmeleri, şiddet görme ihtimallerinin ortadan kaldırılması hatta yaşam haklarını korunması konusunda da etkili olmaktadır. Toprak'a göre (2011) :

“Cumhuriyet’le birlikte tıp bilimi toplumsal mekânda özellikle iki alanı kuşatmıştı. Bunlardan biri öjenizmdi. Sağlıklı nesiller kadının sorumluluğuydu. Diğeri kadın ruhiyatıydı. Aile kutsaldı; kadın ancak aile normları içinde meşruiyet kazanabilirdi. Kadının bireyselliğinden söz etmek için çok erkendi. Cumhuriyet’in ilk yıllarında kadındaki “ruhi bozukluk” tıp âleminin temel uğraşlarından birine dönüştü. Bu bozukluğun en bariz göstergesi intihardı.”(s. 40)

Türk toplumunda Cumhuriyet ile birlikte ortaya çıkan değişimler, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında oldukça geliştirici olmuştur. Hukuk yoluyla kadın haklarının getirilmesi sürece yayılmış gibi görünse de savaş sonrası ani ve köklü değişimler, henüz geçiş için hazır olmayan Türk insanında şoklar yaratmıştır. Bu sebeple bir süre sonra kadın haklarının gelişim süreci

gerilemiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadın kimliği özgürleşirken bir yandan da toplumun ve bu gelişmelere karşı olan erkeklerin ağır baskısını üzerinde hissediyordu. Bu baskı sonucu genç kızlarda ve kadınlarda intihar oranları artmaktaydı. Bir yandan özgürleşen kadın kimliği, bir yandan da annelik ve yuva yapıcılık özelliklerinin vurgulanmasıyla kadın, aslında kimliğini aramaya ve geliştirmeye devam ediyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında modernlik imajın en önemli simgesi olan kadına yeni nesillerin eğiticisi rolü bu dönemde güçlü bir şekilde yüklenmiştir. Savaş sonrası dönemde nüfusun azalması da nüfus artışı için gerekli politikaları doğurmuştur. Bu politikalar doğrultusunda kadınlara hem kamusal hayatın kapıları açılmış hem de anneliğin kutsallığı pekiştirilmiştir. Kurulan Cumhuriyet'in imajını üzerine çizdiği Türk Kadını, Orta Asya'daki eşitliğini ve yeteneklerini gösterme fırsatını tekrar yakalamıştı.

Sosyal Hizmet Kurumlarında İdeolojik Bir Sembol Olarak Kadın Kimliği

Önceki bölümde de bahsedildiği gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri Türkiye'de kadın kimliği ve kadının toplumdaki yeri ve statüsü annelik, doğurganlık üzerinden gelişmiştir. Bu durumun sosyal hizmet kurumlarına yansımaları ise yine şefkatli, yardım sever Türk kadınına atfedilen sosyal yardım becerileri olmuştur. Türkiye'nin ilk sosyal çalışmacısı (social worker) olan Sabiha Sertel Amerika'da eğitim görmüş, sonrasında eşi ile birlikte çıkarttıkları "Resimli Ay" dergisindeki kadının sosyal hayattaki varlığı hakkında birçok yazı yayımlamıştır. İdeolojik semboller toplumda, kurumlarda, iletişimde, siyasal yapılarda, ekonomide, uluslararası ilişkilerde, medyada karşımıza kaçınılmaz olarak çıkmaktadır. Bir ideolojik sembol olarak aile ve evlilik kadın üzerinde doğurganlık yetisi dolayısıyla bir baskı oluşturmuştur. Bir zayıflık olarak görülen doğurganlık kadınların kamusal hayattan, iş yaşamından, eğitimden uzak kalmasına sebep olmuş anneliğini ön plana alması beklentisini ortaya çıkarmıştır. Evlenme, kız isteme, nişan yapma, kına töreni gibi gelenekler birer sembol olarak ele alındığında kadınların ailelerinden –bazen de başlık parası eşliğinde- istenilmesiyle bir meta olarak görülmesi geleneğin bir parçası olmuştur. Nişan yaparak taraflar birbirlerine olan güvenlerini test eder ve evlilik yolunda provalar yaparlar. Kına gecesi ise kadınların anne babasıyla olduğu haneden gittiği için üzülmesinin ve ağlamasının beklentisi söz konusu olan etkinliklerdir. Kadından hem yasta olması hem de yeni kuracağı hane için oyunlar oynayıp kendini hazırlaması beklenir. Evlilik sırasında ise geleneksel bakış ile en önemli noktalardan biri bekâret olarak görülür. Tüm bu süreçler kadının toplumda var olduğu statüyü açıkça göstermektedir. Evlilik sembolü kadının cinselliği ve doğurganlığı üzerine kurulmakta ve evlilik sonrasında da bu sürdürülmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık kapsamında değerlendirildiğinde kadınlardan evlenmenin hemen sonrasında beklenen annelik ve erkek çocuk dünyaya getirilmesinin toplum tarafından kadına bir statü yüklediği pek çok saha araştırmasında ortaya konulmuştur. Himaye-i Etfal Cemiyeti sonrasında devletin bir organı olarak hareket etmeye başlayan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun sosyal hizmetlerin kökenini oluşturmasının yanı sıra öncelikle yetim ve öksüz şehit çocuklarını korumak ve gelişimleri hakkında katkı sağlamak amacıyla kurulmuştur. Zamanla genişleyen hizmet alanı engelli, yaşlı, dul kadınlar, göçmenlerle, hastaları da kapsayacaktır. Günümüzde hak temelli gerçekleştirilen sosyal hizmetler, toplumlarda ekonomik, sosyal, siyasal anlamda kişiler arası fırsat eşitliğinin sağlayacak hizmetlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda sosyal hizmet kurumlarının kadın imajı üzerinden tanıtılması incelenecek olursa kurumlarda dağıtılan sevgi pulları, kartpostallar, broşlar, milli piyango biletleri, yardım geceleri için çıkarılan afişler ve biletler üzerinde şefkatle kollarına çocukları saran kadın kimliğinin vurgulandığı görülür.

Resim 1: Kartpostal Ön Yüzü

Resim 2: Kartpostal Arka Yüzü

Himayet-i Etfal Cemiyet'ine ait kartpostal, kişilerin satın alıp kullanacakları bir biçimde hazırlanmıştır. Cemiyet'in sembolünde kırmızı yıldız ve ay görülmektedir. Kartpostalın arka yüzünde ise sevgi ile kollarını açmış bakım görevlisi gülümseyerek çocuklara şefkat göstermektedir. Çocuklardan bazıları, heyecanla bazıları şaşkınlıkla çoğu görevliye yönelik bir vücut pozisyonu almışlardır. Modern giyimli çocukların kızılı oğlanlı bir arada olması da dönemin şartları düşünüldüğünde dikkat çekmektedir. Bazılarının çıplak ayaklı olduğu görülür bu durum yardıma muhtaç ve kimsesiz olduklarını temsil ediyor olabilir. Altında yer alan notta ise yapılan yardımlar sayesinde yetim çocukların artık ağlamayacağı ve yüzlerinin güleceği ifade edilerek yardımların yapılması teşvik edilmektedir.

Resim 3: Bronz Madalya Ön Yüzü

Resim 4: Bronz Madalya Arka Yüzü

Bağışlar için hazırlanmış bronz madalyanın bir yüzünde Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin adı bitkisel bir motif ile birlikte görülür. Diğer yüzünde ise kucağında çıplak bir bebek ile arkasından güneş doğan kadın tasvir edilmiştir. Kadın figürü, tam karşıya büyük bir gururla bakmaktadır ve üzerinde uzun bir elbise vardır. Ayakları çıplaktır ve diğer elinde de Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin sembolünün bulunduğu bir görsel tutar. En üstte ise yine cemiyetin isminin kısaltması vardır. Madalyadaki görselin genel kompozisyonuna bakılacak olursa bir sembol olarak kurtarıcı, koruyucu ve güçlü kadın Cumhuriyet'e doğan bir güneş gibidir, bu güneş cemiyeti temsil etmektedir.

Resim 5: Annenin Kitabı Kapak

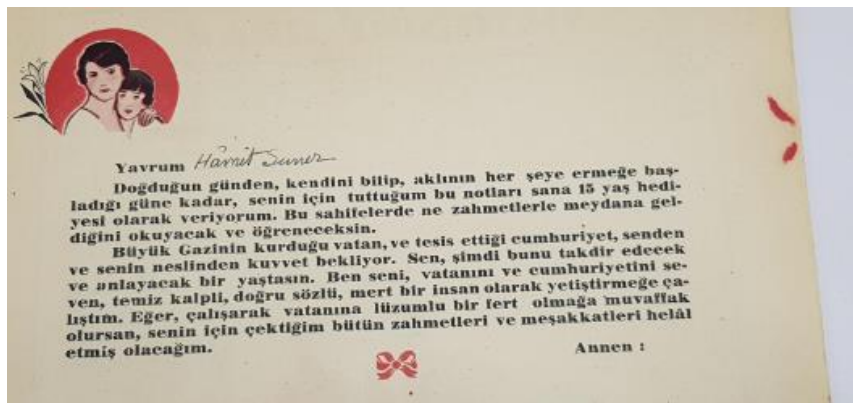
Resim 6: Annenin Kitabı İlk Sayfa

Yeni anne olacak kadınlar için çocuklarını takip etmek amacıyla basılmış olan “Anne Kitabı”nın satın alındığı bağış ile kimsesiz çocuklara kıyafet desteğinde bulunulmaktaydı. Kitabın adının anne kitabı oluşundan kapak fotoğrafında bebeğini emziren anne görseline kadar her detayıyla anneliğin kıymeti vurgulanmıştır. Himaye-i Etfal sembolü burada da vurgulanmaktadır. Bir kız ve bir oğlan silueti oynarken görülür. Çocuklar giyimleriyle ve duruşlarıyla dönemin etkilerine uyumlu modern yaşamın göstergesi olmuşlardır. İlk sayfada ise Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yıldızının önünde resmedilmiş olan bir oğlan diz çökmüş gölgesine bakmaktadır. Verilmek istenen ifade bağışlar sayesinde bir çocuğun daha mutlu olduğu ve gelişimine katkıda bulunulduğudur. Sırtını yıldız sembolüne dayamış ayağa kalkmış olsa da küskün bakışları ve güvensiz duruşu ile görenler için aslında bir acıma hissi uyandırmak amaçlanır. Önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi bu süreçte “düşkün” olarak görülen yetimler ve ihtiyaç sahibi çocuklara sanki birer lütuf veriliyormuş gibi bir algı oluşturularak görselleştirilmiştir. Gün geçtikçe devletlerin bu politikaları yerini daha sistematik vakanunlarla desteklenen bir hak temelli politika anlayışa bırakmıştır.

Resim 7: Annenin Kitabı Önsöz

Kitabın muhatabı olarak düşünülen kadınlara hitaben Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından bir önsöz eklenmiştir. Bu önsözde, M. Kemal'in tavsiyelerinden bahsedilir ve "Büyük Gazi" sıfatı kullanılır. M. Kemal'in tavsiyelerinden bahsedilirken genç Türk Kadınına yeni nesli büyütmesi adına beklentilerde olduğundan bahsedilmiştir. Kitabın kullanım amacını çocuğun gelişimi hakkındaki bilgilerinin yazılacağı bir not defteri olarak tasarlandığı ifade edilmiştir ve iyi dileklerle son bulmaktadır. Öncelikle hitabenin "Genç Türk Annesi!" olarak başlaması, dönemin nüfus politikasının da etkisi ile genç yaşta anne olmaya ve onunla bire bir ilgi ve şefkatle ilgilenilmesine özendirilmiştir. Bunun yanı sıra kimsesiz çocukların varlığı hatırlatılıp özellikle kadınların çocuklarına sahip çıkıp sevgi duyması istenmektedir. "Bir gün sizin de çocuğunuza yardım edebiliriz" hissiyatını verip aslında kendi çocukları üzerinden bağış yapmaları teşvik edilmiştir. "Büyütürken yetiştireceği yavru, bu Büyük Cumhuriyetin temellerini kuvvetlendirmek ve sağlamlaştırmak gibi ağır bir vazifeyi omuzları üzerinde taşıyacaktır." ifadesinde ise Cemiyet, hem onu yetiştirme sorumluluğundaki annenin hem de gelecekte ülkenin bir ferdi olacak bebeğin büyük bir görevi olduğu algısını baskılamaktadır. Çocuğun ahlaki ve terbiyesinden bahsederken de yine olumsuz bir sonuç doğacak olursa bundan annenin sorumlu olacağı algısı oluşturulmaktadır. Bu sayfadaki görselde de yine bebeğini emziren bir kadın resmi görülür. Bu resimdeyse sanki çocuğun annesiyle ayrılmaz bir bütün olduğu imgesi ortaya koyulmuş olabilir.

Resim 8: Annenin Kitabı Hitap

Kitabın giriş sayfalarından birinde ise bu defa da anneden çocuğuna yazılmış gibi hazır bir metin görülür. Bu sefer daha büyük bir oğlan annesi ile birlikte tam karşıya bakarken resmedilmiştir. Aitlik hissi uyandırmak amacıyla isimlerinin de yazılacağı boşluklar eklenmiştir.

Bu metinde de kitabın amacından kısaca bahsedilir. İfadelerden anlaşılacağı üzere on beş yaşına kadar kullanılacak olan bu kitap, o yaşlara kadar çocuğun annesiyle güçlü bir bağı olacağı ve onun bakımından sorumlu olacağı anlamını ortaya koymaktadır. İkinci paragrafta da yine Büyük Gazi'nin öğütlerine yer verilmiş ve üzerine düşen görevi yerine getireceğine dair söz vermiş olan annenin, sözünü yerine getirdiği şimdi sıranın çocukta olduğunu anlatan vefa ifadeleri yer alır. Vatana hayırlı bir evlat olması öğütleri verilir. Son kısımda ise bu görevleri yerine getirdiği takdirde annesinin çektiği zahmetleri ona helal edeceği eklenmiş, yine bir ahlak beklentisi içinde çocuğun annesi ve vatana karşı borçlu olduğu algısına vurgu yapılmıştır. Kitabın on beş yaşına kadar kullanılacak olması çocuk gelişim evreleri açısından dönemin modern bilimine yönelik bir bakışı olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra kitabın çocuk hakkında olmasına rağmen adının anne kitabı olması yine çocuğun anneye ait bir esermiş gibi metalaştırdığı söylenebilir. Bunun kanıtı olarak da on beş yaşında çocuğa hediye edilmiş tüm gelişim evrelerinin notları olarak bu defter ortaya konmuştur.

Resim 9: Annemin Kitabı "Nasıl Doğdun?" Bölümü

Bu bölümde anne, heyecan dolu doğum sürecini anlatırken evladı için neleri göze aldığı, çektiği zorluklar bu bölümde anlatır. Bu ifadeleri okumak çocuk için yine ahlaklı olmasını teşvik edecek, annesine karşı bir borç, vefa hissetmesini amaçlayan bir bölümdür. On beş yaşındaki çocuk annesinin çektiği zorlukları ve heyecanları okurken görülmesi istenen bir diğer imge ise sağlıklı bir kadının kucağındaki çıplak bir bebek resmidir. Resmin yanında sağlık malzemeleri de eklenmiştir. Bu da hastane ortamında modern yöntemlerle yapılan doğumu ifade etmektedir. Sağlıklı kadın yine büyük bir gururla bebeği kavramış karşıya bakmaktadır. O döneme kadar görsellerde, sağlık alanında kadınların yer almayışi sebebiyle gelişimlerin ifade edilmesi açısından bu tip görsellerin eklenmiş olması doğal olmakla birlikte hayırseverlik, yardım, sağlık gibi meslek alanlarında daha çok kadınların işi gibi görülmesi algısını da desteklemiştir. Kitabın devamında aile fertlerinin de olduğu bir soy ağacı yer alır. Bu da yetim çocuklara bağlı yapılması için satın alınan bir kitapta olması, kitabın sahibi olacak çocuğun yetim çocuklar hakkında "anormal" algılamasına yol açabilmektedir. Bu kısımda da acıma ve yardımseverlik gibi duygular pekiştirilmek istenmiş olabilir. O dönemde istenen anne-baba ve çocuklardan oluşan sağlıklı ailede yetişmiş çocukların varlığını teşvik etmektir. Fayda sağlanacağı düşünülen bu teşvikle yine o dönemde çokça öksüz, yetim çocuk veya dul kalmış kadınların olduğu parçalanmış ailelerin sıkça görüldüğü dönemle aynıdır. Bu sebeple "normal-anormal" aile tanımı kolayca yapılmış olur ve devlet tarafından beklenen davranış biçimlerinin kadınlara açıkça yöneltilmiş olduğu söylenebilir. Kitabın son sayfasında ise yine anneden çocuğa yöneltilmiş bir metin yer almaktadır. Metinde anne çocuğuna kimsesiz çocuklardan bahsetmekte ve annesinin kıymetini bilmesi gerektiği ve çektiği zorlukları bu kitapla öğrendiği gibi ifadeler yer almaktadır. Çocuğa kimsesiz çocuklardan farklı ve üstün olduğu fikri verilirken sonrasında ise vatana hayırlı bir evlat olması daima Himaye-i Etfal Cemiyet'ine destek olmasının da

kendisine ait bir borç olduğunu, yardımlarını esirgememesi gerektiğini öğütler. Bahsedilen kitap özelinde konu çocuk gelişimi ve aile olmasına rağmen görünmez bir aile bireyi olan “baba”dan ne çocuk bakımı ne de yetiştirilmesi konusunda katkıları olup olmadığından bahsedilmemektedir. İdeoloji tarafından bu içerikler ele alındığında babaya böyle bir görev dahi yüklememektedir. Dönem şartlarına göre anne evlatlarıyla ilgilenmeli, baba ise kamusal alanda onları geçindirecek parayı kazanmalıdır. Karşılıklı emeklerin verildiği ailede, kadın çocuğuna ve vatanına ahlaklı ve vefalı bir evlat yetiştirmek için borçlu iken bu sorumlulukta tek başına olduğu algısı oluşmaktadır. Her ne kadar eşitlikçi bir döneme girilmiş, kadın hakları alanında çokça gelişimler kaydedilmiş olsa da kadının uygulamada yeri yine ev içinde konumlandırılmıştır.

Resim 10: Şefkat Pulları

Resim 11: Şefkat Pulları

Şefkat pulları, Himaye-i Etfal ve Hilal-i Ahmer gibi hayır kurumları için satılırdı. Mektup ve telgraflarda kullanılan pullar işlevsel olması sebebiyle kolaylıkla satılabilir malzemelerdi. Görsellerde betimlendiği üzere şekil 10’da yeni doğmuş bir bebek ve sağlıklı olduğu düşünülen beyaz gömleli bir kadın görülür. Şekil 11’de ise çocuğu besleyen bir görevli vardır. İki görselde de şefkatli kadın imgesi sürdürülmektedir. Pulların adının da şefkat pulları olması bu görüşü desteklemektedir.

SONUÇ

Sosyal hizmet (social service), kökeni dolayısıyla insani yardıma dayanan, ilişkiler ağı ile ilgilenen, birey ve toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. Geçmişten günümüze ailede, akrabalık bağlarında, kabilelerde, topluluklarda, milletlerde, devletlerde, uluslararası; sivil, siyasi, dini birliklerde var olmuş, insan ilişkilerinin ve organizasyonların gerçekleştiği her alanda ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamak amacıyla faaliyet göstermiştir. Sosyal hizmetin kurumsallaşması ise yapılan hizmetin bir sistematığe bağlandığı, kanun ile sınırlandırıldığı ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılamak adına kendini yenileyip geliştirdiği organizasyonlar ve akademi eğitimi alan meslek elemanlarının yetişmesi ile sürdürülmüştür. Sosyal çalışma, gönüllülük esaslı düzensiz faaliyetler halinde iken bilim temelli yapılan bir sistematığe dönüşmüştür. Sosyal devlet anlayışı ve refah sistemlerinin gelişimiyle dünyada doğan ihtiyaçların karşılanması amacıyla doğmuş bilimlerden bir tanesidir. Sosyal çalışma (social work) biliminde; birey çevresi içinde ele alınır, etrafındaki bütün uyarıcıların etkisi olduğu kabul edilir. Çevresi içinde birey; aile, eğitim, politik, mal ve hizmet, istihdam, din, sosyal hizmet sistemleri gibi sistemlerin içinde yer alır. Sosyal çalışma, bilgi beceri, değer temelinde mikro, mezzo ve makro düzeyde

değişim, problem çözme gibi konularda bireyle çalışır. Gönüllülük faaliyetlerini kapsayan sosyal hizmet (social service) de bir disiplin olan sosyal çalışma (social work) da Althusser'in "devletin ideolojik aygıtları" ve Gramsci'nin "kültürel hegemonya" kavramları ile yakından ilişkilidir. Devlet yoluyla değil, kişiler tarafından verilen bir hizmet bile olsa sosyal hizmet ve bunun yanı sıra sosyal çalışma devletin ideolojik aygıtlarının ayrılmaz bir parçasıdır. Althusser'in aslında devletin ideolojik aygıtları olarak ele aldığı sistemler sosyal hizmetin de üzerinde çalıştığı sistemlerdir. Gramsci'nin kullandığı kültürel hegemonya kavramının ise aslında sosyal çalışma uygulamasının kendisi ve sistemler içinde ideolojik bir yol gösterici olduğu söylenebilir. Özellikle sosyal uyumla ilgili çalışılan konularda sosyal çalışma, toplumda hâkim olan hegemonyaya dolaylı olarak hizmet etmiş olur. Bu bağlamda kadın kimliğinin konumu ise yine toplumdaki hâkim hegemonya olan ataerkil sistemden doğan Cumhuriyet'in ilk yılları ile birlikte gelişim gösteren Himaye-i Etfal Cemiyeti, dönemin kadın kimliği algısını yansıtan görsel materyaller üretmiştir. Yeni neslin yetiştiricisi olan Cumhuriyet'in Türk kadını, bir ideolojik sembol olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet tarafından kadınların üzerine yüklenen sorumluluk toplumda yansımalarından biri de bu dönemdeki sosyal değişimler sonucunda verilere ve araştırmalara göre genç kadın ve kızlarda intihar oranının arttığı görülmektedir. Aile ve çocuk bakımı adına bağış toplanması amacıyla üretilen materyallerde kadın imgesi çokça görülürken, baba ve erkek imgesi neredeyse hiç görülmez. Bu durum ailenin anne-baba ve çocuklardan oluşan bir kurum olması dolayısıyla bir eksikliği karşımıza çıkarmaktadır. Günümüz Türkiye'sinde ve birçok kendini gelişmiş olarak tanımlayan ülkede bile kadın-erkek eşitliğinde, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkta, kadına yönelik şiddette problemlerinin hala devam ettiği ve kronikleşmiş toplumsal yapı bozukluklarının düzene sokulamadığı görülür. Tüm bunlarla mücadele etmek adına sosyal çalışma gibi topluma yakından etkide bulunan mesleklere devletler tarafından destek verilmesi ve yetki-sorumluluk sınırları içerisinde geliştirici rollerinin devam ettirilmesi kamu yararına olacaktır.

KAYNAKÇA

- Anonim, *Çocuk Esirgeme Kurumu Şefkat Pulları*. E.T.: 13.01.2023, [https://www.gokcekoleksiyon.com/kategori/cocuk-esirgeme-kurumu.\(Resim10-11\)](https://www.gokcekoleksiyon.com/kategori/cocuk-esirgeme-kurumu.(Resim10-11))
- Anonim, *Himaye-İ Etfal Cemiyeti Annenin Kitabı*. E.T.: 13.01.2023, [https://www.egemuzayede.com/urun/2068502/turkiye-himaye-i-etfal-cemiyeti-madalya-bronz-madalya-cap-3-cm.\(Resim5-9\)](https://www.egemuzayede.com/urun/2068502/turkiye-himaye-i-etfal-cemiyeti-madalya-bronz-madalya-cap-3-cm.(Resim5-9))
- Anonim, *Himaye-İ Etfal Cemiyeti Nadir Kartpostal*. E.T.: 13.01.2023, [https://www.bayrakmuzayede.com/himaye-i-etfal-cemiyeti-nadir-kartpostal.html.\(Resim1-2\)](https://www.bayrakmuzayede.com/himaye-i-etfal-cemiyeti-nadir-kartpostal.html.(Resim1-2))
- Anonim, *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Madalya Bronz*. E.T.: 20.12.2021, [https://www.egemuzayede.com/urun/2068502/turkiye-himaye-i-etfal-cemiyeti-madalya-bronz-madalya-cap-3-cm.\(Resim3-4\)](https://www.egemuzayede.com/urun/2068502/turkiye-himaye-i-etfal-cemiyeti-madalya-bronz-madalya-cap-3-cm.(Resim3-4))
- CREHAN, K. (2006). *Gramsci Kültür Antropoloji*, [(Ü. Aydoğmuş, çev.)]. İstanbul : Kalkedon Yayınları.
- ÇELİK, R. & KARAKAYA, E. (2020). Osmanlı'da Vakıf Kuran Hayırsever Hanım Sultanlar. [(R. Çelik, Ed.)] İçinde, *Sosyal Hizmet Tarihi*, (s.239-253). Ankara : Grafiker Yayınları.
- EREŞ, F. (2006). Türkiye'de Kadının Statüsü ve Yansımaları. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (19), s.40-52.

- ERGÖNÜL, E. & KOCA B. (2017). Erken Cumhuriyet Dönemi Resimlerinde Kadın İmgesi: Modernleşme ve Milliyetçilik. *Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 10 (20), s.761-786.
- McLELLAN, D. (2005). *İdeoloji*, [(B. Yıldırım, çev.)]. İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ÖZDEMİR, U. (2019). *Psikiyatrik Sosyal Hizmet*. Ankara : Nobel Yayınlar.
- SOYDAN, A. (2013). Kadın Kimliğinin Oluşması Çerçevesinde Mesleki Teknik Eğitim (Cumhuriyet İdeolojisinin Kuruluş Sürecinde Kız Enstitüleri 1923-1940), *Yakın Dönem Türk Araştırmaları Dergisi* (1), s.269-287.
- ŞEKER, K. (2020). Himaye-i Etfal Cemiyeti, Çocuk Esirgeme Kurumu (1917-1981). [(R. Çelik, Ed.)] İçinde, *Sosyal Hizmet Tarihi* (s.329-369). Ankara : Grafiker Yayınları.
- TOPRAK, Z. (2011). Sosyologların ve Psikiyatrist Hekimlerin Farklı Yorumları: Erken Cumhuriyet Genç Kız-Kadın İntiharları. *Toplumsal Tarih Dergisi* (212), s.40-48.